

Saltraffinaderiet i Ribe

af Søren Mulvad

Saltraffinaderiet på Skibbroen, som en kort årrække fungerede i Ribe, er – ligesom så mange andre småindustrier – en næsten glemt fodnote i Ribes historie. Der er ikke stort at fortælle om virksomheden, og den har ikke sat sig synlige spor i stadens annaler, men den smule, som kan udledes, er her draget frem.

Det er kendt, at salt som handelsvare har spillet en betydelig rolle i vore købstæder. I Ribe er Saltgade et vidnesbyrd om den handel med frisersalt, der spillede en rolle fra tidlig middelalder. Siden forbigås varen i omtale i de historiske fremstillinger, men den har utvivlsomt haft en væsentlig betydning i betragtning af, at salt havde en nødvendig plads i daglig husholdning. Før frysekonserveringens tidsalder var nedsaltning sammen med røgning og tørring næsten eneste kendte konserveringsmetode for kødvarer, fisk og enkelte grønsager. Samtidig brugtes betydelige mængder salt ved garvning af huder og skind. Der har til forskellige tider været et varierende antal feldberedere og garvere i Ribe, hvorfor behovet for adgang til salt var stort.

Det frisiske salt forhandlede i staden indtil et stykke ind i det 17. århundrede. Det anslås, at importen lå på mellem 10.000 og 20.000 tønner årligt. I 1620 betales bropenge af 270 læster salt, svarende til 4.880

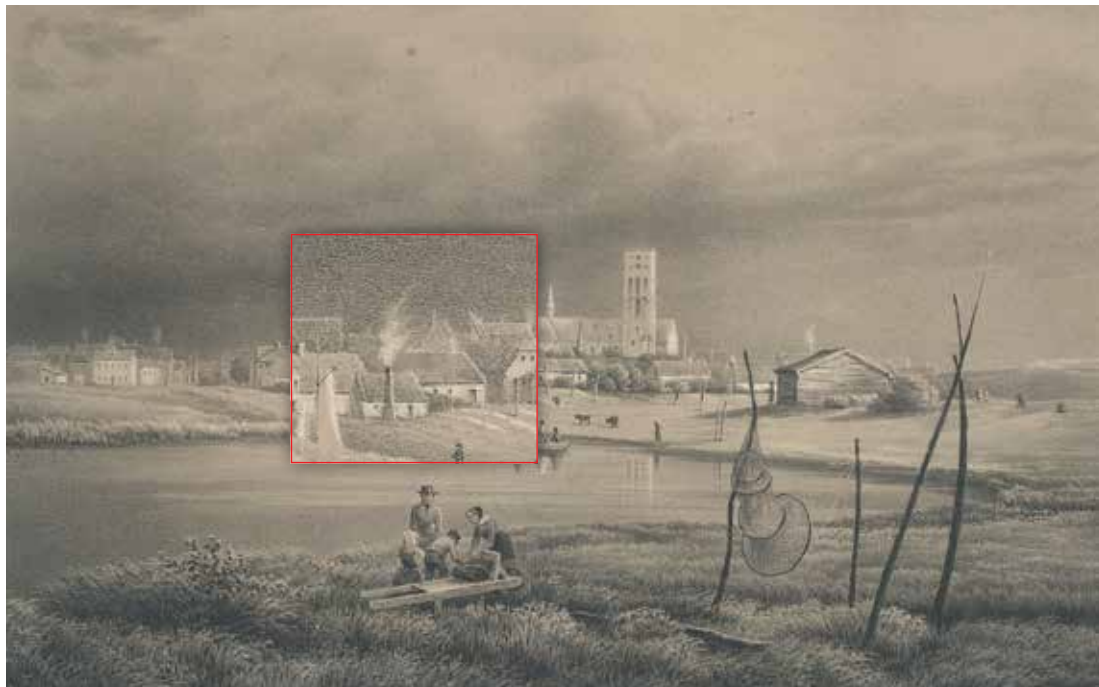
tdr. I 1624 af 401 læster (=7.212 tdr.) og i 1642 af 233 (=4.94 tdr.) og endelig i 1647 af 210½ læster (=3.789 tdr.).¹

Læst er et ældre tonnagemål, som var variabelt fra det ene land til det andet. I Danmark regnede man 18 tønner salt til en kommercelæst.²

Man kan af de få offentliggjorte skibsli-ster se, at der 1781 blev indført en saltlast på 68 tdr. (=3 7/9 læster) til Rahrs købmands-handel, men muligvis har andre købmænd tillige indført andre kvanta.³ I skibslisten 1850 finder man en enkelt saltlast uden mængdeangivelse.⁴ Herudfra kan man naturligvis ikke udlede nogen størrelses-grad af saltindførsel, især da der ikke kan ses bort fra en evt. import med fragtvogn ad landevejen. Saltzstrasse, som fører fra de saltproducerende kilder ved Lüneburg, er et talende vidnesbyrd derom. Selv om en stor del af det lüneburgske salt var beregnet til sildefiskeriet i Øresund, kan noget godt være ført ad landevejen mod Ribe.

Imidlertid vil vi vende blikket imod den kortvarige saltproduktion, der fandt sted i Ribe.

Vi kender ikke noget til de drøftelser og overvejelser, der gik forud for købet af et stykke havejord, beliggende på adressen Skibbroen 35, som tilhørte enkepastorinde Ingeborg Kirstine Holst, som boede på en

Ribe set fra vest. Litografi af Børentsen 1856. Saltsyderiet med skorsten ses midt i bybilledet.

helt anden adresse. Hun havde arvet haven efter sin far, stiftsrevisor Hansen. Stiftskasserer Andersen gjorde det nødvendige juridiske arbejde ved handlen. Køber var salt-raffinadør Jens Carl Sandø Bredstrup, og købsdokumentet er dateret 12. november 1849. J.C.S. Bredstrup var født i Arnum 1821, han var gift med Ane, født Marth fra Flensborg. På købsdatoen var han indlogeret på Lintrup Kro.⁵

Købsprisen var 150 rdl., som skulle udbetales med 50 rdl. straks, og den resterende sum skulle forblive indestående i grunden og det allerede opførte raffinaderi. – Det var almindeligt, at skøder først blev tinglæst,

når grunden var bebygget. – Med købekontrakten endnu våd af stiftskassererens blæk ilede Bredstrup derpå om i Sparekassen i Sortebrødregade og rejste et lån på 600 rdl. mod sikkerhed i raffinaderiet. To af stadens solide borgere, grovsmedemester Hauschildt og bødtermester Johansen garanterede for Bredstrup.

Ved raffinaderiet skulle anlægges en vandrende ud mod åen til at lede vand ind gennem, så man slap for at grave en ny brønd, hvorfor Bredstrup ansøgte stadens vise magistrat om tilladelse til denne. Tilladelsen blev indført i skøde- og panteprotokollen 12. november 1850:

I Anledning af Deres Andragende i Skrivelse af 6. ds. om Tilladelse til fra det Sted på Hjørnet af Skibbroen og Korsbrødregade, – efter Matrikelbogen 1848 gl. nr. 347b, nyt nr. 370a – hvor De agter at opføre en Bygning til Saltraffinaderi igennem Gaden ud til Åen at anlægge en Vandrende, undlader man ikke at tilmelde Dem, at man intet herimod har at erindre på Vilkår, at der udstedes og der på vedkommende Ejendominglyses en Deklaration, hvorefter bemeldte Rende beskrives, og såfremt det Offentlige måtte forlange sådant, skal borttages uden Godtgørelse, samt at De forinden Arbejdet påbegyndes henvender Dem til Havnekommissionen for at erfare om der fra samme Sted haves noget i så Henseende at bemærke, ligesom De i det hele taget må underkaste Dem at lade Arbejdet udføre på sådan Måde som denne Kommission måtte bestemme og i øvrigt således, at Gaden på det Sted, hvor den ved Rendens Nedlæggelse opkastes, ligesom Stendosseringen straks sættes i vedbørlig Stand.

Det var et imødekommende svar, som må have glædet Bredstrup. Havnekommissionen gav også kun tilladelse på betingelse af, at pågældende rende ikke kunne skade sejladsen på åen, og at jeg og efterkommende Ejere af den af mig opførte Saltraffinaderi-Bygning og den Grund, hvorpå samme er opført ... skal være forpligtede at så snart det Offentlige måtte forlange det, måtte borttage den af mig anlagte Rende ud fra bemeldte Bygning i Skibbroen, hvorved Vandet fra Åen ledes ind til Saltraffinaderiet og at istandsætte samme Gade, som Stenbolværket ud til Åen, ligesom jeg og såfremt der skulle gå Brøst på bemeldte Rende er pligtig at istandsætte samme straks, således at hverken Gaden eller Stenbolværket derunder lider Skade.

Efter anlægget af renden må man regne

med, at raffineringen kunne tage sin begyndelse.

Brandtaksation 1849 viser, at anlægget havde en pæn værdi. Det beskrives således: *Præsteenke, mad. Holst og Saltraffinadør Jens C.S. Bredstrup på en forhen øde Plads ... opført en bygning, en Etage høj, Grundmur til alle Siderne, teglhængt, indrettet til Saltraffinaderi med en Skorsten og en Jernsaltpande, i alt 13½ Bjælker i Fag. Ansat til 800 Rdl.*

Med indeståendet fra sælgers side og lånet i Sparekassen var der en økonomisk margen på 100 rdl., med mindre Bredstrup tillige havde lånt et tredje sted for at financiere sin bygning. Der er dog intet spor af noget sådant i pantebøgerne.

Raffineringen har formodentlig fundet sted, som den gjorde på det omtrent dobbelt så store saltraffinaderi på Fanø. Saltstenen må være opløst i vand, og derpå må urenheder, sand og evt. mineralklumper være fjernet mekanisk, og det saltholdige vand bliver ledt op i karrene. *Under karret ulmede ilden og sørgede for, at vandet ikke kogte, men kun sydede. Når vandet fordampedes, [dannedes] der saltkrystaller på vandets overflade. Med en træøse blev overfladen brudt og saltkrystallerne ødelagt. De sank ned i bunden af karret og blev derefter skubbet ned i den ene ende med en saltrive. Herefter blev saltet skovlet op i store kurve, hvor det dryppede af. Til sidst blev det sat til tørre i spidskurve eller på et tørrebord i solen.*⁶

Til dækning af brændselsbehovet, og for at være uafhængig af kultilførslen, købte J.B.S. Bredstrup en lod til klyneskær (tørveskær) i Obbekær Mose, så han havde energi til at fordampe vandet og inddampe saltet.

Industrietællingen 1850 fortæller om raffinaderiet i Ribe, at der beskæftigedes to

Bekjendtgørelser.
 Paa Saltraffinaderiet her i Byen udsælges
Salt i Esfepper og mindre Quantiteter fra Kl. 9
 til 12 Formiddag og fra 2 til 5 Eftermiddag.
 Ribe den 20. Decbr. 1849.
 G. H. & J. C. S. Bredstrup.

Announce i Ribe Stifts Tidende 21. december 1849. Det er ubekendt, hvem, der gemmer sig bag initialerne H. A.

daglejere, som producerede 1.000 tdr. salt til en værdi af 2.700 rdl. Det vil sige, at et pund havde en værdi af 2,7 rdl. En relativt høj pris. – Udgifterne til råvarer var 2.027 rdl. for 23.000 pund stensalt, og til omkostninger blev angivet, at man brugte 250 læs tørv til værdi 600 rdl. Heraf kan udledes, at lidt over halvdelen af den indkøbte stensalts vægt forsvandt under raffineringen.

Man må regne med, at et læs tørv var en entydig størrelse. Fortjenesten skulle altså årligt udgøre 673 rdl., hvoraf skulle udredes løn til daglejerne både på selve raffinaderiet og ved mosearbejdet.

Det er ubekendt, hvorfra råmaterialet stammede. Alt i alt synes forretningen dog at tegne godt. J.C.S. Bredstrup gik ganske vist fallit, men ikke med raffinaderiet. Af falliterklæringen i den lokale Ribe Stifts Tidende ses, at Bredstrup blev erklæret fallit af retten i Lemvig, og at han der tillige tituleredes som købmand i denne by, hvorfor det ikke nødvendigvis var saltet, der fik ham på glat is.

I 1852 var der folk i byen, som troede på projektet. Købmand Ballin indgik kontrakt med Bredstrup juli 1852. Ikke med J.B.S. Bredstrup, derimod med hans broder Christian Bredstrup, som må have drevet saltderiet for ham:

Da Handelshuset S.S. Ballin & Co. her i Ribe

dels har formået og dels har lovet fremtidig en formå underskrevne Christian Bredstrup med de til Driften af et Saltraffinaderi her på Stedet fornødne Midler, dels ved at forskrive de til Fabrikationen fornødne Saltsten, dels på anden Måde, hvilken fremtidige Understøttelse Huset dog kun har lovet at give mig så længe og for så vidt det dertil finder Anledning, og jeg – uagtet jeg er forpligtet efterhånden at dække, hvad jeg Tid efter anden bliver Huset skyldigt, da dog indtil videre vil komme til at stå i Debet til samme, så meddeler jeg herved merbemeldte Handelshus S.S. Ballin & Co til Sikkerhed for, hvad jeg til enhver Tid efter Opgørelse af Mellemregning er samme skyldig indtil et Beløb på 1.000 Rdr.

Der må have bestået en vis forbindelse imellem Bredstrups og Ballins familier, for Ester, datter af den ene Bredstrup, blev gift med en slægtning af købmand Ballin, den jødiske Charles Ballin, senere inkassator og barber i Ribe.⁷

Købmand Ballin fik pant dels i selve raffinaderiet og dels i samtlige brødrenes øvrige ejendele.

Således må det være fortsat, indtil J.C.S. Bredstrup i 1855 flyttede til Årøsund og solgte grunden med påstående bygninger til broderen Christian for 1.200 rdl. Raffinaderiet blev altså ikke solgt som fallitbo, men i ren handel mellem brødrene.

Et Stiftet i Kielmand og Saltraffinader her i Byen, P. Bredstrups Fallitbo er optaget til Estimo, og af Repartition i Boet vil blive fremlagt her saa Concoiret Tirsdagen den 18. April næst., Eftermiddag Kl. 3, bekjendtgjøres herved overensstemmende med Vi. af 21. Apr. 1824 og Art. af 16. Jan. 1828 § 17.
 Byes og Herredsoverret i Lemvig den 22. Martz 1854.
 B o i g t,
 censl.

Meddelelse i Ribe Stifts Tidende 23. marts 1854.

RIBE

1858

Ribe 1858, bykort.
Saltsyderiet er afmærket på kortet.

Samme år angives i industritællingen, at saltraffinaderiet i Ribe havde *Ansæt 1 Mand, som producerer 510 Tdr. Kogsalt til en Værdi af 1.630 Rdr.; Jeg driver Værket uden fremmed Hjælp og beskæftiger mig kun personligt dermed. C. Bredstrup.*

Det blev endvidere angivet, at intet af produktionen eksporteredes. Prisen på 1 pund var steget fra 2,7 rdl. fem år tidligere til 3,2 rdl. Dels er stigningen markant, og dels er prisen påfaldende høj, når man sammenligner med en dagløn, som lå mellem 12 og 18 skilling.

Ingen af brødrene synes at have haft bopæl i Ribe på købstidspunktet, men i folketællingen 1860 er Christian Bredstrup, født i Højrup Sogn (hvor også Arnum ligger) nævnt med hustru Hedevig, født Hansen fra Lintrup og to børn.

Familien Christian Bredstrup købte i 1859 et beboelseshus på seks fag i Præstegade, så det tegnede til, at fabrikationen var kommet godt i gang, og økonomien må have set fortrøstningsfuld ud. De beboede huset indtil 1863, hvor det blev solgt til en daglejer for næsten seks gange købsprisen, så der må være foretaget nogle forbedringer og moderniseringer undervejs.

Raffineringen fortsatte, og det oplystes, at produktionen 1858 havde været 302 tdr. salt, en nedgang siden 1855.

Christian Bredstrup holdt virksomheden i gang til hen i 1865, hvor han måtte give op. Han havde ikke kunnet betale sin sidste termin, og ejendommen kom på tvangsauktion. Måske havde stadens købmænd påført det lokale saltværk konkurrence, idet købmand Kolvig i Ribe eksempelvis havde nær forbindelse til Fanø og saltraffinaderiet her.

Forud blev raffinaderiets værdi ansat således:

Vurderet 13½ Bjælkefag, Grundmur med Gårdsplads med en indlagt Jernpande, brandsikret for 1800 Rdr. Med en Skorsten. Ansæt til Værdi 1.000 Rdr.

Ved auktionen var ejeren fraflyttet byen. Eddikebrygger Bredstrup, som ikke nærmere er identificeret, oplystes at være forretningsfører på raffinaderiet. Gælden var alt inklusive vokset til 625 rdl.

Panthaveren forlangte auktionen udsat til 1866, hvor ejendommen solgtes til vognmand Poul Lang Nielsen for 530 rdl. + omkostninger 19 rdl. 5 mk. 1 sk. Skødet blev beseglet 2/8 1866. Godt køb for vognmanden, som indrettede stald i den ene ende af huset og beboelse i den anden, som det stadig kan ses i husets indre. På loftet var en beskeden lejlighed til udleje. Den er senere nedlagt.

Ejendommen:

- 1850 Enkepastorinde Holsts havejord yderst på Skibbroen solgt til saltraffinadør Bredstrup.
- 1855 Jens Carl Sandø Bredstrup solgte til sin bror Christian Bredstrup, som blev støttet af Ballin.
- 1866 Auktionsskøde til avlsbruger Poul Lang Nielsen, som indrettede hestestald.
- 1879 Solgt af forriges enke, Mathilde Lang Nielsen til tømrer Vilhelm Tarp.
- 1897 Solgt af Vilhelm Tarps bo til møllekusk Thomas Andresen.
- 1918 Solgt af Thomas Andresens enke til

2018 mælkekusk Chr. J. Bech, hvis efterkommere ejede bygningen til 2018. Solgt af arvingerne efter Ebbe W. Bertelsen, der var dattersøn af Chr. J. Bech, til Pernille Jørgensen.

Noter

- 1 Jacobsen, s. 239.
- 2 Wikipedia, opslag Kommercelæst.
- 3 Mulvad 2003, s. 49.
- 4 Ribes skibsfart, tillæg 15/10 1869.
- 5 Folketællingen 1850.
- 6 www.mitfanoe.dk, artikel saltraffinaderi.
- 7 Mulvad 2014, s. 11. Her er navnet Bredstrup fejlskrevet som Badsted.

Litteratur

Jacobsen, N.H.: Skibsfarten i det danske Vadehav. 1937.
 Mulvad, Søren: Den rige Madam Rahr i Ribe. By, marsk og geest 15, 2003.

Mulvad, Søren: Jødiske ripensere. Fra Ribe Amt 2014, s. 7-22.
 Ribes skibsfart efter 1850. U.å.
 Trap: Danmark. 1859.

Online-materiale

Industritællingerne.
 Ribe Stifts Tidende.
 Skøde- og Pantebøgerne.

Søren Mulvad, født 1948. Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Har udgivet en række artikler i "Fra Ribe Amt" samt publikationer, hovedsagelig af lokalhistorisk indhold. Desuden teaterstykker og bidrag til "Koldingbogen", "Lokalhistorie for Sydøstjylland" m.fl.st.